

Mátyás szép majorja

Buza Péter

Több mint harminc éve, hogy lapunkban – még a „történelmi” sorozatában – megjelent az az írásom (BUDAPEST 1985/12), amelyben először tettem kísérletet arra, hogy felvázoljam hipotézisemet: az 1803-ban épült, ma a Fűvészkert igazgatósági épületként szolgáló egykori Festetics vadászkastély alatt kell keresni s lehet megtalálni Mátyás király pesti vadászkastélyának visszacsönkült falait, alapját. Az azóta eltelt emberöltőnyi idő kevés volt ahhoz, hogy teóriámat bárki is közelebbről megvizsgálja a téma hivatásosai közül. Hátha most. Következzék a talán kissé provokatív újabb bizonyítási kísérletet.

A kastély Barth metszetén az 1830-as években, amikor még nem épült meg a hangsúlyos rizalit, amely ma uralja a keleti homlokzat képét

A 19. század közepén kezdte izgatni először a tudós közvéleményt az addig fel sem tett kérdés: hol volt, hol lehetett Mátyás királyunk pesti vadaskertje és vadászkastélya. Hogy volt egyáltalán, azt Antonio Bonfini, a kortárs meséli el, sajnálatosan visszafogottan. Heltai Gáspár magyar szavaival így szól a textus: *A Dunán túl is (Budához képest természetesen – B. P.) Pest mellett szép majort csináltata szép mulatóhelyekkel, kertekkel. Odamegyen vala min(dig – B. P.) Mátyás király, mikoron valami nagy gondjai valának.* Geréb László fordításából nem hiányzik az a két fontos szókapcsolat sem, amit az előbbi mellőz: *„a pesti mezőségen, egy mérföldnyire a határban”* feküdt a jeles kert és ház.

Tehát ha éppen nem Budán, Nyéken, a másik vadászkastélyában (Garády Sándor találta meg az 1930-as években), akkor a pesti síkságon, a füves-tágas pusztán folytatta az uralkodók sok évszázada dívó kedvenc szórakozását igazságosnak regélt királyunk.

Tanácsztalan vadászok

A kérdéskört először vizsgáló történettudósok (Salamon, Schams, Rupp, Römer) azon egy percig sem vitakoztak, mennyi is ez az egy mérföld modernebb hossz mértékbe átszámítva. S hogy honnan kell számolni a távolságot. Másfél kilométer s a Mátyás

idején épült városfal kapuja a kezdőpont. De melyik? Még mielőtt ezt a dilemmát megpróbálnám a források nyomán feloldani, lépünk vissza még egy lépést, a másfél kilométer belső és külső végpontját egyelőre homályban hagyva.

Arra nézve, hogy hol is volt ez a bizonyos léleküdtő majorság, hol állt dicső királyunk vadászkastélya, akkor kezdődtek a történeti elemzési kísérletek, amikor Rupp Jakab 1868-ban publikálta Buda-Pest és környékének helyrajzi története című alapmunkáját, s abban a következő sorokat: *„Az egyház (a ferenceseké – B.P.) szögletétől a városból kivezető (most Hatoani) [...] utca Sz. Péter utcának nevezetett, itt volt régente Mátyás királynak elég tágas kertje, melynek egyik része most a kolostor és az egyetemi könyvtár épület udvarát képezi. [...] Megvan még e kert falából egy márványkőtöredék az egyetemi könyvtár terme előtt e szókkal: PRINCEPS POSTES.”*

A ferencesek kolostorának az a része, amelyet az universitas bibliotékája foglalt el a 19. században, külön kapuval nyílt a mai Ferenciek terére, s úgy látszik, már akkor, talán a kezdetektől, a kolostor elkészültének évétől, 1743-tól látni lehetett ott egy feliratos vörösmárvány (vörösmész) töredéket. Amelyhez hasonló aztán több is előkerült a rendház bontásakor, 1873-ban

(ez után emelte itt az egyetem könyvtárának ma is álló új palotáját).

A több az elsóvel együtt összesen hármat jelent: még egy feliratos követ, ami minden tekintetben illik az előbbihez, és egy pompás Mátyás-címeres oromzati elemet. De Jankovich Miklós a mai Petőfi Sándor és Kossuth Lajos utca keleti saroképületnek udvarán is fellelt egy Mathias R/ex/feliratú talapzatkövet. Száz méternyire az előbbi helyszíntől. Aztán 1959-ben a másik irányban, megint csak nem több mint száz méternyire innen, egy újabb köttöredék került elő, kiegészítése az elsőnek említett, a PRINCEPS POSTES feliratúnak.

Tulajdonképpen ezekre a leletekre alapozva fogalmazta meg Rupp (és aztán Römer Flóris A régi Pest című munkájában, 1873-ban) azt az állítását, amit fentebb idéztem, s ami sokáig, tulajdonképpen napjainkig elő-előfordul: ez az a pontja, területe a városnak, ahol a kert s a vadászkastély állt.

Hipotézisük alapja egyszerű: itt kerültek elő ezek a vélhetően együvé tartozó kövek.

Holott a pusztá logika, nem is beszélve a város beépítésének adatairól, határozottan ellene mond a feltételezésnek. Nem csak azért, mert egy királyi vadasparknak legalább húsz hold terjedelműnek kell lennie (ahogy azt Rapaics Raymund a 14. századi kertészeti szakíróra, *Crescentiis Petrus*

A Szeleczky telek a nyaralópalotával (1775)

az 1784. évi katonai felmérés térképén is megjelenik Párban az Illés kúttal (1827)
a ház. Feltűnnek a lövészkunyhók is

hivatkozva leírja), de mert a mai Belváros ekkor már minden frekvenciáját nézve jó részben lakott, s ahol netán nem állnak házak (éppen a mai Kossuth Lajos utcának az Astoria felőli felében, ahol már a kora középkorban is marhavásároknak volt berendezett tere, ott sem férhettek meg a nyulak, rókák, vaddisznók, a hajtók és az urak.

Mező? Pesti határ? Major? Itt? Miközben éppen Mátyás építi fel Pest első (és utolsó) városfalát a mai Kiskörút vonalán?

Az előbbieket mérlegelve jutott aztán arra a következtetésre fővárosunk első monográfusa, *Salamon Ferenc* (Budapest története I-II, 1885), hogy a Bonfini emlegette vadaskert a későbbi Városliget területén lehetett. Írott forrásra hivatkozik, *Istvánffy Miklós* krónikájára (Historiarum Libro XV.), amelyben a szerző kortársként (bár nem szemtanúként, mert akkor még csak négyéves volt) emlékezik meg a Pest felszabadítására irányuló sikertelen, 1542. évi ostromról s annak egyik, számunkra fontos epizódjáról. Az olasz csapatok el-

helyezkedéséről szólva írja le, hogy *Vitelli* egységei a várostól északra, a királyi vadaskert falainál táboroztak.

Salamon egy ehhez a szöveghez kapcsolható korabeli metszetet tanulmányozva arra a következtetésre jut, hogy amikor Istvánffy északot ír, tulajdonképpen mindig keletre gondol. Márpedig a mai Városliget területe – érvel – kétségtelenül a Rákos mezején, a pesti síkságon, a keleti határban fekszik, nagyjából szintén másfél kilométernyire a Hatvani városkaputól.

Ez hát a hely, ahol a pazar pesti palotát s kertjét keresni kellene – jelenti ki.

A baj csak az, hogy a Városliget a legközelebbi kaputól, a Hatvanitól észak-észak-keletre esik. Ami éppen elég *Schmall Lajos*nak (Adalékok Budapest székes főváros történetéhez, 1899), hogy kijelentse: ebben a „ligeti” vadaskertben egyetlen bakot lőttek, Salamon volt a vadász, topográfiai ötlete a fals lövés. Kitzízi hát ő is a hipotetikus vonalakat, úgy összegezve elemzését, hogy Mátyás vadászakastélya

valahol a (mai) Baross tér környékén keresendő. S a kert innen egészen a cinkotai határig terjedt.

Romok az Illés-kútnál

Nagy Lajos (Tanulmányok Budapest Múltjából, XII., 1957) Pest határának mezőgazdaságával foglalkozó tanulmánya a majorok telekkönyvezését elemezve írja le, hogy a Rókus kórház majorja, az egyes számú, amit hivatalosan 1718-ban mértek ki, ott feküdt „*allwo die Alten Schüesz hütten gestanden bey dem so genannten Razischen Eliae brunn am Kőröser weeg*”. Vagyis, ahol a régi lövészkunyhók álltak, a rácok Illés-kútjánál, a mai Üllői (akkor Kőrösi) út mellett. (A forrás és a kútház feltárásáról ld. BUDAPEST 1987/2., Buza Péter: Kiástuk a próféta kútját.) Ugyanő a TBM 1959. évi kötetében a pesti rácokról írt tanulmányában további levéltári forrásokat, adatokat idéz, amelyek (akár csak a lövészkunyhók), határozottan arra vallanak, hogy valahol itt kell keresnünk

A kiegészített feliratos fríz – és a töredékek, amelyeket megtaláltak a Belváros közepén

Mátyás elveszett vadaskertjét és pesti kastélyát. Az egyik irat ugyanis arról szól, hogy Csernovics pátriárka, a pesti szerbek vallási vezetője, miután háza a nagy szentendrei tűzvészben megsemmisült, azt kéri a budai kamarai adminisztrációtól, hogy engedélyezzék neki a városon kívül, az Illés kútjánál egy kis házacská építését. „...ez az a terület – írja Nagy Lajos –, amelyet Heuszler Donát 1695. augusztus 29-én kért az adminisztrációtól, s amelyen állítólag régen királyi kéjlak vagy vadászház (Lust oder Jagdhaus) állott, melynek romjai (alte gemäuer) még akkor is megvoltak.”

Romok. Falmaradványok. Egy még többé-kevésbé használható épületcsont. Ott, ahol a lövészkunyhók meg a híres pesti forrás.

Taurinus István Paraszti háborúja vall újra erre a helyszínre. A munka a Dózsa-felkeléssel egy időben született, s szó esik benne arról is, hol táboroztak a kaszás hadak Pest határában. A parasztok ott ültek meg, ahol a „királyi nyulások illatosak a virágtól”. A sereg kelet felől közelített a városhoz. A mai Üllői út vonala az egyetlen, amelyen ebből az irányból viszonylag ütemesen haladhattak.

Rupp – miközben tévesen azonosította a márványemlékek előkerülésének helyét a valamikori vadászkastélyával – azt is megírja: ebben a palotában ebédelt már Mátyás után „II. Lajos az országnagyokkal 1525. visszatérvén a rákosi gyűlésről Dernschwam szerint”. (Hans Dernschwam a Fuggerek magyarországi ügynöke volt, aki megírta a maga személyes történetét állomáshelyéről.) Igen, ez a pusztarész, itt a mai Fűvészkert s környéke is Rákos me-

Az impozáns oromzat Mátyás címerével

Amikor még hiányzott a felirat első harmada

zeje. Közepén a mai Baross utca éppen a keleti irányt mutatja.

Tassi Gáspár, Esterházy Miklós nádor titkára a Habsburg-királyi jogar alatt élő egyharmad országrész tárgyaló követeként sokkal később, 1627 nyarán időzött és alkudozott Budán az akkori vezírral, Murteza pasával. Aki július 22-én „a me-

zón volt Pesten túl, s ebédet is ott ett a régi királyné asszonyok kertje ki volt, abban” – írja a naplójában.

Ettől az időponttól számítva újabb, kezen hetven év múlva írja meg kérvényét Heuszler uram (rokona lehet, talán fia, a legendás belvárosi Fehér Hajó fogadó akkori bérlőjének), aki szénának valót

33×33×33 centiméteres feliratos talapzat

Báró Szeleczy Márton az 1730-as években

kaszálna, állatait legeltetné a területen – az Illés-kút közelében –, ahol a romokat már addig is használta Pest városa a tükörmény tárolására (vagyis a falak egy része még állt, s a pince is. Boros vagy hűsölő, nem tudni).

Az itt sorolt adatok ismeretében írhatna le aztán, egyetlen mondatban foglalva össze a mai tudománynak a kert hollétét illető, érvényes álláspontját *Kubinyi András* (Budapest története II. kötet, 1975): „A pesti határba esett a király egyik vadaskertje is, a vadászkastélynak a romjai még 1695-ben is állottak az Illés kútjánál, a mai Illés utca táján.”

Ehhez most, 2016-ban, már én teszem hozzá: a terület (a 2. számú major), lövész

hókkal, a királyi kéjlak romjával, Illés-kúttal, amiről tehát itt tehát szó van, 1718-ban a város ajándékaként került Pest megye nagyhatalmú alispánjának, *Szeleczy Márton*nak a tulajdonába, aki valamikor 1720 és '30 között szintén épít itt: egy szép nagy, vélhetően vadászatra is alkalmas, talán emeletes kastélyt. Ami azonban csak a halála (1754) után, 1775-ben kerül rá először egy térképre. De a területnek éppen azon a pontján, ahol ma a Fűvészkert igazgatósági épülete áll.

A majorok 1718-ban nyitott telekkönyve ezt a 2-es számút szintén a kunyhók segítségével azonosítja, a már idézethez képest figyelemre méltó különbséggel. „...*vormahls geweste Schüssshütten*”. Azaz: az itt álló (!) kunyhók egykor lövész kunyhók voltak. Vagyis nyomaik, ahogy a királyi romoké is, még azonosításra alkalmas objektumokként jelölték ezt a földdarabot.

Szeleczy major telke nagyjából 14 ezer négyzetméteres, a ház 250 négyzetméter alapterületű (előbbi a Grundbuch adataiból, utóbbit a legkorábbi kataszteri, a Balla-féle, 1785-ben készült térkép rajza alapján számoltam ki).

Nincs itt arra hely és mód, hogy részletezzem, mit gondolok arról, hol feküdt, meddig terjedt maga a kert. Most csak annyit, hogy a körút vonalát követő régi Duna-meder és a Nagy városárok között (egykor szintén Duna-ág, az Orczy út–Fiumei út nyomvonalán) e mélységek természetes „kerítése” őrizhette itt a telepített vadállományt, s vélhetően az Üllői út mentén épült a kőkerítése a körút vonaláig, ahogy talán a Népszínház utca mentén megint csak a körútig, vissza a Duna-ágig.

Szeleczy: kulcspozícióban

1727-ben kapott bárói címet Szeleczy. Akkor már három éve, hogy 1600 forintért megvette a pesti Provientházat (katonai élelmiszerraktár és hivatal). A régi Pest értői ezt az épületet mint a Hétszemélyes tábla, a Curia palotáját ismerik. A mai Ferenciek terén állt, Szeleczy örökösei adták el a kincstárnak (1771-ben, már 32 ezer aranyforintért). E városi palotával éppen szemben kezdtek felépíteni a Belvárosba visszaköltöző ferencrendiek a török időkben elpusztult templomukat és kolostorukat 1727-ben (1743-ban fejezték be a munkát, az együttes frontja a mai Kossuth Lajos utcától a Reáltanoda utcáig nyúlt el.)

A várostörténet irodalma megőrizte annak emlékét, hogy a hatalmas, ezért igencsak drága építkezés fő támogatója a „fűvészkerti” Szeleczy, Pest vármegye

forrás: BTM

Talán ez a pilaszter is Mátyás kastélyából került a Jankovich gyűjteménybe

alispánja volt. Idővel a kolostorszárnyat az egyetem könyvtárának adta át a rend. A mai közpalota bejáratával nagyjából egybeesne a régi, ahová annak idején, az 1740-es években olvashatóan befalazták a korábban említett feliratos fríz két töredékét: egy kisebbet és egy nagyobbat. A kapuzat fölé pedig az említett impozáns vörösmárvány oromzatot, Mátyás címerével. (A forráshivatkozások a másodlagos elhelyezés pozíciójáról nem egyértelműek.)

A fríz nyitó szakaszát – ahogy ezt már korábban említettem – 1959-ben találta meg az Egyetem utca (Károlyi Mihály utca) 14. számú telken éppen lebontott barokk épület romjai közt, alkalmi csatornafedőként, *Zakariás G. Sándor* (Budapest régiségei XX. kötet, 449-450).

Az a ház *Jeszenovszky Sámuelé*, Pest megye kamarai ügyészé volt. Szeleczy Márton nem csak hivatalból ismerte, de személyes viszonyt is ápoltak. *Berecz Ágnes*

dolgozta fel a *Ráday* család levelezését, s talált eközben több olyan nyugtát, amelyben valamely Szeleczy famíliabeli nyugtázza valamely Ráday bérleti díjának átvételét. Akik – ezek szerint – ezekben az évtizedekben (években?) a Ferenciek terén álló bárói palotában laktak. Az egyik ilyen tranzakciót az ügyvédkedő Jeszenovszky bonyolította le mint Szeleczy jogi képviselője. A MATH s alatta a HOS M szótöredékek ékesítik ezt a jeles kódarabot, s ezek ismeretében már, a korrektnek elfogadott kiegészítésekkel összerakhatták a hozzáértők a fríz teljes feliratát:

MATH(IAS HUNGAROR)UM
PRINCEPS

HOS M(ANDAVIT ERIG)ERE POSTES

Azaz: „Mátyás, a magyarok királya állította ezt a kapuzatot.” Fölé képzelve a valóban impozáns (befoglaló méretei: 222×135 centiméter) vörösmészko oromzatot, Mátyás címerével.

Társítja a tudomány ezeket a köveket egy 33×33×33 centiméteres kis talpazatkockával, amely a híres Jankovich gyűjtemény darabjaként került múzeumba. *Bibó István* írja meg (Művészettörténeti Értesítő, 1977/2.), hogy már 1722-ben is ott őrizték a mai címe szerint a Kossuth Lajos utca 2/a – Petőfi Sándor utca 1. szám alatti telken akkor állt ház udvarán. Ez a szintén rangos épület *Beniczky (IV.) Istváné*, Cinkota földesuráé, a királyi táblai ülnöké volt. És ebben az esetben is több a kapcsolat Szeleczy s a bíró úr között a hivatalinál. *Beniczky Lászlónak* hívták azt a királyi tanácsost, aki – igaz, egy nemzedéknyi idővel a most taglaltaknál később – feleségül vett egy bizonyos *Szeleczy Juliannát*...

Beniczky Angélat, István leányát pedig *Jankovich Antal* vette feleségül, az ő fiuk volt a későbbi műgyűjtő, mondhatni anyai örökségének részeként kezelhette ezt a bizonyos talpazat-elemet. Négy függőleges helyzetű lapján a MA TH IA SR/ex/ felirattal. Mint *Bibó* jegyzeteiből kiderül: magának Jankovichnak a leírása szerint oszlop is tartozott hozzá, ott, azon a régi udvaron – ami azonban, amikor az erre utaló irat keletkezett (1797-ben) már nem volt meg.

Része a kollekciónak még egy vörösmárvány pilaszter. Indás díszű, csücsmotívuma Mátyás hollója, csőrében a gyűrűvel. Ez is Jankovichtól került közgyűjteménybe, de senki sehol nem jegezte fel, hogyan és főleg honnan került hozzá. Az előzmények ismeretében

nehezen tudok mást elképzelni, mint hogy ez is azok között a darabok között szerepelt (s került talán szintén *Beniczky-Jankovichék*hez), amelyeket a régi tudomány – mint a most felsorolt többbit – sokáig a reneszánsz fejedelem budai palotájához kapcsolt, ha éppen nem azt állította, hogy a pesti vadászkastélyról van szó. Itt, a Belváros közepén.

A budai eredet még tíz évvel ezelőtt is többé-kevésbé elfogadott hipotézisnek számított művészettörténész körökben, csak legújabbán értékelte úgy *Mikó Árpád* (Művészettörténeti Értesítő 2013/1.), hogy ennek a feltételezésnek nincs realitása.

Marad a kérdőjel az eredetet firtató kérdések végén.

S nincs válasz.

Nekem van.

Minden itt tárgyalt pazar köemlék Mátyás pesti vadászkastélyából való. S úgy kerültek 18. századi, először agnoszkált fellelési helyükre, hogy Szeleczy frissen szerzett birtokáról, Józsefváros 2-es számú majorjából, a lövészkunyhók és az Illés-kút szomszédságában végül is lebontásra ítélt királyi romokból kiemelte és beszállította a városba a figyelemre méltó darabokat, hogy városi palotájával szemben megörvendeztesse a nemzeti ereklyékkel közeli barátait s a barátokat. (Bizony jó néhány szekérral vitetett a jeltelen kövekből is a kolostorépítéshez mint fő támogató, de ezek esetében föl sem merülhet az azonosítás lehetősége.)

Visszabontotta a király házat a szükséges mértékig, s ahogy az a középkorban és még sokáig általános szokás volt, a régi alapokra, a talán egy-két méternyire meghagyott falakra ráépítette a magáét.

A kép összeállt. Hivatalos-hivatásos régészeti feltárás következ(het)ne. A Füvészkert tavaly kapta meg az engedélyt arra, hogy igazgatósági épülete alatt megkezdhesse a kutatást. Némi előzetes segédmunkát – „társadalmi munkában” el is végeztünk *Horváth Győző* barátom csapatával, akikkel annak idején együtt ástuk ki Illés kútját, kútházát. És véghezvittük annak teljes rekonstrukcióját. (Idén lesz ennek a huszonötödik évfordulója.)

Régész felügyelete mellett ástunk le egy nyilvánvalóan régés-régi régi pinceaágban egészen az alapokig. Tudjuk, a terepszint legfeljebb egy méternyit változott – emelkedett – itt, a 15. század óta. Ennek az alapnak az alapszintjét, a mai ház keleti főfalával egy vonalban, messze odalent, három méter mélyen találtuk meg... ●